

1920'LERİN UNUTULMUŞ TÜRKMEN ŞAIRİ ABDÜLHEKİM KULMUHAMMEDOV'UN ŞİİRLERİ

PROF. DR. TİMUR KOCAOĞLU

1920'lerde başlayan çağdaş Türkmen şiirinin önemli şairlerinden biri olmasına rağmen, Abdülhekim Kulmuhammedov'un adı ve şiirleri çok uzun bir süre Türkmenistan'da halktan gizli tutulmaya çalışıldı. Türkmen basınında onun adından ancak 1985'lerden sonra söz edilmeye başlanıldığını görüyoruz. Türkmenistan'dan dışarıda, özellikle Almanya'da yaşayan Türkmen aydınlarının ise, Abdülhekim Kulmuhammedov'un ellerindeki biricik şiir kitabını ne kadar büyük bir özen ve sevgiyle sakladıklarına tanık oldum. Bu yüzden, Abdülhekim Kulmuhammedov'u ve onun şiirlerini bana tanıtan Almanya'daki Türkmen göçmen adaylarına burada teşekkür etmek istiyorum.

Kerki'nin yakınındaki Ersarılar arasında 1890 yılında doğduğu tahmin edilen Abdülhekim, ilk eğitimini Kerki'de gördü. Yüksek öğrenimini önce Buhara'daki medreselerde, sonra Leningrad Doğu Bilimleri Enstitüsü'nde Berdi Kerbabaev ile birlikte yaparken Samoyloviç ve Bartold gibi ünlü bilim adamlarından ders aldı. Filolog, tarihçi ve edebiyat araştırmacısı olarak yetişen Kulmuhammedov Türkmen halk edebiyatının ünlü şairlerinden Mahtumkulu (Magtumgulu), Seyidî, Zelilî'nin eserlerini yayımladı. Onun *Orta Aziya Edebî Yâdigerlikleri Boyunca Materillar* adlı çalışması 1931'de basıldı. "Türkçü" ve "Burjuaz Milletçi" (Burjuva milliyetçisi) diye karalanan Kulmuhammedov 1931'de tutuklandı. O büyük bir ihtimalle 1936 ile 1938 yılları arasında öldürülmüş olmalı (?).

Abdülkerim Kulmuhammedov'un hayatı ve eserleri hakkındaki bu kısa bilgiyi Murat Taşmurat (Tatschmurat) adlı Türkmen gazeteciden aldım.¹ Sayın Murat Beyle Almanya'nın Münih şehrinde 1989. yılda görüştüğümüzde, bana

---

1 1920'de Türkmenistan'da doğan Murat Taşmurat İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya'ya karşı savaşta Sovyet ordusuna alındı. Almanlara esir düştü. Nazi Almanyası tarafından kurulan Türkistan lejyonunda Sovyet ordusuna karşı savaştı (1940-1945). Savaştan sonra Almanya'da kaldı, 1965-1990 arasında Almanya'nın Münih şehrindeki Hürriyet Radyosunun Türkmen bölümünde çalıştı, bu bölümün müdürlüğünü yaptı, emekli olduktan sonra da Almanya'da yaşamaktadır.

A. Kulmuhammedov'un 1926'da Aşgabat'da basılan *Umit Yalqımları* (Ümit Parıltıları) adlı şiir kitabının bir kopyasını verme nezaketinde bulunmuştu². Kendisine burada teşekkür ederim. Sayın Murat Beyin verdiği bilgiye göre, Geldiyev ve Alparov tarafından ikinci kez 1929'da yayımlanan *Türkmen Diliniň Grammatikası* adlı kitapta da Kulmuhammedov'un bazı şiirlerine yer verilmiş.

1974 ve 1987 yılları arasında yayımlanan *Türkmen Sovet Entsiklopediyası*'nın ilk 9 cildinde, özellikle Türkmen edebiyatına ayrılan 8. cildinde Abdülhekim Kulmuhammedov'un adı anılmamıştır³. Yine Sayın Murat Taşmurat'ın bana aktardığı bilgiye bakılırsa, Abdülhekim Kulmuhammedov'un adı 1988'den önce "aklanmış", yani siyasî affa uğramış olması gerekir. Çünkü, Aşgabat'ta Rusça yayımlanan *Turkmenskaya Iskra* gazetesinin 7 Temmuz 1988 tarihli sayısında yayımlanan bir makalede başka kimselerle birlikte Abdülhekim Kulmuhammedov'un adından ve eserlerinden de söz edilmiştir.

Benim elimdeki bilgiye göre, Türkiye'de Abdülhekim Kulmuhammedov'un adından ilk söz eden kimse Mehmet Kara'dır. Sayın Mehmet Kara, *Türkmen Edebiyatı* (1992) adlı incelemesinde Abdülhekim Kulmuhammedov'dan şöyle söz eder:

"A. Kulmuhammedov, Türkmenlerin aslının Oğuzlar olduğunu söylüyor ve bu yüzden edebî dil için Türkiye Türkçesinin esas alınması gerektiğini düşünüyordu."⁴

Mehmet Kara bu incelemesinde Abdülhekim Kulmuhammedov'un adını 1920'lerdeki Türkmen şairleri arasında saymazken, daha sonra yazdığı, "Çağdaş

2 Abdülhekim Kulmuhammedov, *Umit Yalqımları* (ğoşğılar), Aşgabat (Paltrattski): Türkmenistan Devlet Neşriyatı, 1926. Bu eserin fotokopisini yine Hürriyet Radyosunda çalışan Amanberdi Murat adlı başka bir Türkmen göçmeni Newyork'taki Halk Kütüphanesinden (Newyork Public Library) temin etmişti. Bu eser şu bibliyografyada zikredilmiştir: Edward Allworth, *Nationalities of the Soviet East: Publications and Writing systems* (A. Bibliographical Directory and Transliteration Tables for Iranian- and Turkic- Language Publications, 1818-1945, located in US Libraries). Newyork: Columbia University Pres, 1971. s. 191.

3 *Türkmen Sovet Entsiklopediyası*, Cilt: 1-9, Türkmenistan SSR Ilımlar Akademiyası, Aşgabat, 1974-1987. Maalesef, bu ansiklopedinin 10. cildi bende yok.

4 Mehmet Kara, "Türkmen Edebiyatı", *Türk Dünyası El Kitabı*, Cilt: 3, Edebiyat, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1992 (İkinci Baskı), s. 672.

Türkmen Şiiri” (1996)⁵ adlı yazısında da, onun adı ve şiirlerinden söz etmez. Ancak, Mehmet Kara Türkmen araştırmacısı Kakacan Durdıyev ile birlikte hazırladığı “Yirminci Yüzyıl Türkmen Edebiyatı” (1997) adlı yazısında, Abdülhekim Kulmuhammedov’un 1931’de tutuklandığını bildirirse de, “1920’li Yılların Edebiyatı” adlı bölümde onun adını vermez⁶. Durdıyev ve Kara, 1920’lerdeki Türkmen edebiyatının önde gelen şair ve yazarları hakkında bu yazıda maalesef yeterli bilgi vermemişler⁷. Yanılmıyorsam, Abdülhekim Kulmuhammedov’un şiirleri henüz Türkiye’de yayımlanmış değildir. Bu yazıyı bitirdiğim sıralarda, Türkmen bilim adamlarından Prof. Dr. Muradgeldi Söyegov’un Abdülhekim Kulmuhammedov hakkında yazdığı *Taley Tupanı* (1996) adlı eseri elime geçti⁸. 43 sayfalık bu küçük eserde Abdülhekim Kulmuhammedov’un hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi bulunuyor ve şiirlerinden 4 tanesi tam olarak ve başkalarından da birer dördlük örnek olarak veriliyor.

Sayın Muradgeldi Söyegov’un bu eserinde verdiği en önemli bilgileri şöyle özetleyebiliriz: Abdülhekim Kulmuhammedov 1920’de kurulan Buhara Cumhuriyetinde Savunma Bakanı olarak görev yapar⁹ daha sonra 1921-1922 yıllarında Türkistan’da bulunan Enver Paşa’nın maiyetinde çalısır, bir ara Afganistan’a geçerek oradaki Türkmenlerin arasında bulunur. Prof. Dr. Söyegov bu eserinde şairimizin doğum yılı olarak gösterilen çeşitli tarihlere itiraz etse de, kesin bir ta-

5 Mehmet Kara “Çağdaş Türkmen Şiiri” *Türk Dili (Türk Şiiri Özel Sayısı V: Türkiye Dışı Çağdaş Türk Şiiri)*, Sayı: 531 (Mart 1996), s. 852-889.

6 Kakacan Durdıyev, Mehmet Kara, “Yirminci Yüzyıl Türkmen Edebiyatı” *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı: 3 (Bahar 1997), s. 4.

7 1920’lerdeki Türkmen edebiyatı örneklerinden benim elimde bulunan bazı şiir kitapları ve piyesleri ilerdeki yazılarında tanıtmaya çalışacağım. Yine, 1940 ile 1945 yılları arasında Berlin’de Türkistan edebiyatı çerçevesi içerisinde çok zengin bir Türkmen edebiyatı yaratılmıştır. O dönemde Sovyetler Birliği içindeki Türkmenistan’da edebiyat zayıflamışken, Almanya’da bulunan savaş esiri Türkmen şair ve yazarları şiir, hikâye, roman ve piyes türlerinde çok güzel eserler yazdılar. Maalesef, bu konu ne Türkmenistan’daki edebiyat tarihçileri ne de Türkiye’de Türkmen edebiyatıyla uğraşan araştırmacılar tarafından bilinmemektedir. Hazırlamakta olduğum “Almanya’da Türkistan Edebiyatı 1940-1945” adlı çalışmamda bu dönemdeki Özbek, Kazak, Kırgız, Türkmen şair ve yazarları hakkında geniş bilgi verilecektir.

8 Türkmen Yeni Lâtin alfabesinde yayımlanmış bu eserde oldukça farklı harfler kullanılmıştır. Bu yüzden yazarın adı da farklı yazılmış: Muratgeldi Söyegow, *Taley Tupanı: A. Gulmuhammedovın Ömrü ve Döredijiligi Hakında*. Aşgabat: RUH, 1996, 43 sayfa. Bu eserin bir kopyasını bana veren İstanbul Üniversitesi’ndeki Türkmenistanlı doktora öğrencisi Ağacan Begliyev’e minnettarlığımı bildiririm.

9 Yazar bu bilgiyi şu yazıdan almış: A. Taganov ve A. Hatamov, “Hasretli İkbâl” *Türkmen Gündoğarı* (gazetesi), 8 Şubat 1994.

rih veremez, ancak 1893'ün daha uygun olduğunu bildirir. Biz de şimdilik ihtiyatla 1890 tarihini onun doğum yılı olarak gösteririz.

Bu yazıda, Abdülhekim Kulmuhammedov'un 1926'da yayımlanmış olan *Umit Yalqımları* adlı şiir kitabı hakkında kısa bilgi verdikten sonra, ondan bazı şiir örneklerini okuyuculara sunmak istiyorum. Şiirler oldukça kolay anlaşıldığı için Türkiye Türkçesine çevrilmedi, ancak bu yazı sonunda Türkiye Türkçesinden ses, yapı, anlam bakımlarından farklı Türkmençe kelimeler listesi eklendi. Abdülhekim Kulmuhammedov'un 1926 yılında yayımlanmış şiirlerinin bir bölümü o dönemin siyasî baskısı dolayısıyla oldukça didaktik ve ideolojik olsa da, gerçek içtenlik (lirizm) duygusu ağır basan şiirleri de vardır.

Türkmenistan Devlet Neşriyatı tarafından yayımlanan bu şiir kitabının başında Gümüşali Börüoğlu tarafından yazılmış bir "Sözbaşı" (ön söz) var. Bu ön sözde, Abdülhekim Kulmuhammedov'un *Türkmenistan* gazetesi başyazar yardımcısı olduğu belirtilerek, onun aynı zamanda bir bilim adamı olduğu da vurgulanıyor. Ancak, Sovyet rejimi ve komünizmi öven ideolojik ifadelerle dolu bu üç sayfalık ön sözde şairimizin hayatı ve eserleri hakkında başka hiçbir bilgi verilmeden onun Ersarı Türkmenlerinden olduğu ve Türkmenistan ile Lenin'i övücü şiirler yazdığı kaydediliyor.

Abdülhekim Kulmuhammedov'un elimizdeki şiir kitabında onun 16 şiiri bulunuyor. Bu şiirlerden ideolojik ve didaktik olanları şunlar:

1. Birleşdi (Türkmenistanın Bir Yıllık Dabaralı Bayramına Bağışlanyar), s. 9-10.
2. Lenin Yoldaşın Aramızdan Çıkan Gününe Bağışlab, s. 10-11.
3. Partiyamızın 2'nçi Gurultayına!, s. 11-13.
4. Bir Dayhanın Düşüncesi, s. 13-14.
5. Murâdıña Yet! (Koşçılar Ölke Kurultayına Bağışlanyar), s. 14-15.
6. Edebiyat, s. 15-18.
7. Medeniyet İlmenden Ashıdır, s. 18-19.
8. Ağlanyar, s. 19-20.

Bu şiir kitabının 1-20 sayfaları arasında daha çok ideolojik ve didaktik şiirlerle yer verilmişken, 20-27 sayfaları arasında ise, Kulmuammedov'un gerçekten çok başarılı 8 tane içten (lirik) şiiri bulunuyor. Şiirlerin altında yazılış yılları belirtilmemiş olsa da, kitabın başında yer alan 8 didaktik ve ideolojik şiirin Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulduktan sonra, yani 1925 ile 1926 yıllarında yazılmış olduklarını kesinlikle söyleyebiliriz. Şairin bu şiirleri daha önce yazmış olması mümkün değildir. Buna karşılık, kitabın sonunda yer alan içten (lirik) şiirlerin bir bölümü ise 1925'ten önce yazılmış olabilir. İdeolojik şiirlerin kitabın başına, içten şiirlerin ise kitabın sonuna yerleştirilmiş olması, o dönemin ideoloji ağırlıklı edebiyat politikasını gözler önüne açıkça seriyor.

Kulmuammedov'un kişisel duygularını özgürce ifade ettiği bu 8 içten şiir örneğinin Çağdaş Türkmen edebiyatındaki önemi üzerinde şunu özellikle belirtmek gerekir: 1920 ortalarından başlayarak 1930-1960 yılları arasında, SSCB genelinde bütün milletlerin edebiyatlarında olduğu gibi, Türkmen edebiyatında da önce "Proleter" ve sonra "Sosyalist Realizm" resmî akımları etkisiyle didaktik ve ideolojik şiir ön plâna çıkarıldı, kişisel duygu yüklü içten (lirik) şiir türünde yazmayı sürdüren şairler kınandı, kenara itildi, hatta hapis ve sürgün gibi cezalara çarptırıldı. Abdülhekim Kulmuammedov'un 1926 ile 1931 yılları arasında yazdığı başka şiirleri elimde olmadığı için, onun sonraki yıllardaki şairlik çizgisi ve düzeyi hakkında bir şey diyemem. Ancak, bu yazı sonunda verdiğim şiir örneklerine bakarsak, onun 1920'lerdeki Türkmen şiirinin önemli bir şairi sayılması gerektiği düşüncesindeyim.

Burada bir hususu özellikle belirtmek istiyorum. Arap alfabesiyle yayımlanan *Umit Yalqımları* şiir kitabında şairin soy adı Arapça "ğayn" harfiyle değil, "qaf" harfiyle yazılmıştır: Gulmuammedov yerine Qulmuammedov. Başka kelimelerde Türkmen dili özelliğine uyularak, genel Türk dilindeki kalın "k" ünsüz fonemi Türkmen dili fonetiğine uygun olarak "ğayn" harfiyle (ğuşluq), yine genel Türk dilindeki ince "k" ünsüz fonemi Türkmen diline göre "g" (çift çizgili kef) harfiyle yazılırken (gök), şairin soy adında ve şiirlerdeki bazı kelimelerde Arapça "qaf" harfinin ısrarla korunmuş olması 1920'lerdeki Türkmen yazı dili imlâsının bir özelliğidir. Yine bu kitapta, şairin birinci adının ikinci hecesi

“vav” harfiyle “Abdülhekim” diye yuvarlak ünlüyle yazılmışken, bugün Türkmenistan’da onun adı ikinci heccesi düz ünlüyle “Abdülhekim” olarak yazılıyor (Bu şiir kitabı kapağının bu yazı içinde verilen fotoğrafına bakınız). Arap yazısıyla basılmış *Umit Yalqımları* adlı şiir kitabındaki şiirlerin metinlerini 32 harfli Ortak Türk Lâtin alfabesiyle transkripsiyon yaparken, ben günümüz Türkmen yazı dili özelliklerine değil de, 1920’lerdeki Türkmen yazı dili özelliklerine bağlı kalacağım. Bence, bilimsel bakımdan da doğrusu bu yoldur.¹⁰ Özellikle, Türkmen dilindeki arka damaktan çıkan titreşimli “ğ” fonemi günümüz Türkmen Kiril alfabesinde yarı bir harfle değil, normal “r” (g) harfiyle yazıldığından, Türkiye’deki bazı Türkologlar bunu çok yanlış olarak Türkiye Lâtin alfabesine “g” harfiyle aktarıyorlar.

32 Harfli Ortak Türk Lâtin Alfabesi:

a, b, c, ç, d, é (kapalı *e*), *e* (açık *e*), *f, g, ğ* (boğazdan hırıltılı çıkan *ğ* ünsüzü), *h, x* (boğazdan hırıltılı çıkan *h* ünsüzü), *ı, i, j, k* (ince *k*), *q* (kalın *k*), *l, m, n, ñ* (nazal *n* ünsüzü), *o, ö, p, r, s, ş, t, u, ü, v, y, z*.¹¹

Abdülhekim Kulmuhammedov’un İçten (Lirik) Şiirleri

İndi Yeter!

Qaraqış, çıqmazmı munça yıllar?

Sözle zâırlı, sövigli sazım!

Gökden ösen, güzel yaqımlı yeller,

Sözle ne vağıt çıkar, parlaq yâırım...?

10 Türkmenistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan’da 1940 sonrasında ve bugün yapılan filolojik çalışmalarda çok yanlış bir yol izleniyor. 1920’lerden önce ve 1920-1938 arasında yazılmış dil ve edebiyat örneklerinin dili günümüz Türkmen, Kazak, Kırgız, Özbek yazı ve imlâsının özelliklerine uyacak şekilde yer yer bozularak veriliyor. Mahtumkuli, Abay, Mağcan, Çolpan, Kasım Tinistan’dan yapılan Arapçadan Kiril alfabesine çeviriler buna örneklerdir. Özellikle, 1920’lerde yazıya geçirilmiş olan Özbek Halk destanları ve halk hikâyelerine ait metinlerin dilinin günümüz Özbekçesine uydurulması, bir filoloğu ve edebiyat araştırmacısını isyan ettirecek derecede çok yanlış bir metottur. Destan ve halk hikâyeleri elbette genç kuşakların anlaması için günümüz diline çevirilebilir, ancak onların orijinal metinlerinin de yayımlanması gerekir.

11 Bu alfabede geniş *e* ünlü sesi için üstü iki noktalı *ä* veya ters yazılmış *ð* harfi değil, normal *e* harfi, kapalı *e* ünlü sesi içinse, Fransız aksanlı *é* harfi kullanıldı.

Parlat dünyanı, ey yaz güneşi
Ey yoqsullar yârı, zahmetkeşi!
Görmek isteyaris, yaşıl otlar dağda, bayırda,
Somlı gülâlekler, qırda, adırda,
Gözel quzıcıqlar, çapyar, mêlab nire!?
Yalañaç depelerde, düzde her yerde.
Qanat çıkarıb, göge uçmaq üçün,
Gözel görkêm qızı...? quçmaq üçün.
İndi çıqmazmısen? Ey sövimli yazım!
Köliñde yüzün Ğaqıldab qubağazım!
Ey görcek yalı, gözlemekden gözler,
Ulı ümid, elde zârınlı sazım
Gel bizi, bu ğamlı qışdan qutar!
Besdür bu qaraqış, endi yeter!

Bilime Yüvür

Yetiş, yüksel, Türkmen oğlu,
Añ bilen, bilme yüvür!
Bu bağıñ, gözel, bülbüli
Açıyan gülime yüvür.

* * *

Qalam tutıb, kitab elde
Yükseliñ, aña, bilimde
Özge ile, bolıb görelde,
Çın Türkî dilime yüvür.

* * *

Edebiyat, yüksek bir dil,
Doğdırıñ, gün be gün, her yıl;
Parlasın, uşbu muñlı il,
Muñlanan, elime yüvür.

Türkmenistan, güzel bir gül,
Gül içre, sayrasın bülbül;
Añ bilimli, yüksek bir il,
Bolmana, bilime yüvür.

Gül Yüzli Yar

Qara bulut qalqıdı, dünya yagtıldı,
Heniz bağıtım qarañqıda sermenyar.
Dañlar atdı, guşluq qaldı, yene de,
Uqlab yatır, ruhım tende dırmanyar.

Başqa yerde solan güller açılıyar...

Gögermez mi? bizde dama saçılyar.

* * *

Yaz gicesi yaldırıyan yıldızlar,
Dolanay, doğan gün, baqmaqda gözler.
Yaqımlı yel! gel!, bu solan gülleri.
Övsiñ, gögerdiñ, bu nahalları!

Susız quran, harab bir bağı içinde

Bir yanı çöl, bir yanı dağı içinde.

* * *

Bağıtımın gül qızı, güzel yüzli yar!
Gözellik bâbından, barı, sende yar...
Neçün qaşın çitıq, solğun yüzleriñ?
Melul bolsa, tur yariñden alğın âr!

Erk, ümid, tohumnu seçdiñ dir indi..!

Parlaq bir durmuşa, tizak gir indi..!

Bağ Görünir

Öñime oylab, seretsem,

Uçmah yalı, bağ görünir;

Ol bağ içre, bir gözel qız..!

Ser tende, saç bağ görünir.

Geçmişde sönmiş ümidi,

Saçın çözüb, zülpin yaydı;

Gözin süzüb, qaşın qıdı

Yürek bağırı dağ görünir.

Bağıñ bağbâni ol ana..!

Köllerinde yüz yar suna;

Ümidi yetmiş bir çena;

Uran geypi, çağ görünir.

Hazar deñiz, Amu deryâ

Orta ara, bir ümid ber ya;

Uçmaha ohşab tur ya,

Öñde ümidli “bağ...!” görünir.

Maralım

Qara ğulpaqlarıñ yüziñde çaşğın,

Solğun qara gözler, neçün süzilyar?

Solma, sararma, appaq gözelim;

Boynıñ bursañ, cânım tenden üzilyar.

Tur, gök qırasından güneş görinyar,

Yağşı yazğıt saña qarşı sürinyar.

Tur yerinden inçge billi maralım!
Göziñe sürme çek, ğulbağın dara!
Aq bileğın salğıl muñlı boynuma,
Mundan artıq salma bağırma yara.
El tutışib umid sarı yürelı,
Erkin, bir durmuşda devrân sürelı.

Tur, gör! bağıımızda, güller açılıyor,
Gezmelêli, seniñ bile bu bağıda;
Dolanay yaqtısı, bu gözel bağı,
Yaşıl deryâ döndiribdir, bu çağda.
Eken nahallarıñ tizden yetişir;
Yaşıl yapraqları şeryan tutışır.

Geleceğim

Umid deryâsında qulaçlab yüzib,
Çümyarın, aqyarın, saña geleceğim!...
Qutılıp, tolqumdan qıra çıqmana,
Gözlerim dikyarın, saña geleceğim!...
Elim tut da, bu tolqumdan, gel qutar!
Gözel "gelecek" bilim bağına göter!
"Geleceğim" oylasam, yazğıdım gözel,
Solmirêp, sallanıb, bir qız görinyar!...
Uçmah yalı, gömgök bir düz içinde...
Gülib qaşın qaqıb, maña sürinyar.
"Geleceğın" görkêmiñ gözel anası;
Umit kölleriniñ yaşıl sunası.

Gözel “gelecek” seniñ sevgiñ göñlimde,
Yanar dağ dek, yalqım atyar her yana;
Baqçañdağı al, qırmızı çeçekler
Ter açılmış, bezek, bağa, bağbâna.
İşçi, dayhan, gözelligiñ sözleyar;
Duyğı düşünceler seni gözleyar!

Gelin ve Ğopızı

Dinciden bir asğıç ağızında ğopız,
Qısılib eñreyar, ğayğı içinde;
İki dodaq dıñman göñillik beryar,
Yañreyar yene de duyğı içinde.

Elleri ğaldırab titredyen gelin,
Barmaqlar qaqmaqda ğopızıñ telin,
Düşünyar, oylayar yaşamaq yolın,
Saqlanyar, çıdayar duyğı içinde.

Bu bir qızcağızdı, anasız qalan,
Ağır bir durmuşda gül meñzi solan;
Erinden deñlik yoq, qırada qalan,
Ğayğılı göz yaşıñ çığı içinde.

Deñliksiz durmuşdan göñli yaynyar
Yüregin çırpınyar, ruhi ğıyınıyar,
Yüregine bes gelman ğopızın çeyneyar,
Nêtecegin bilmezden ğayğı içinde.

Doymaq böyle dursın yoqdir aşlığı,
İstedigi erkin durmuşdağlığı;
Yene bolsa ğopızı göñil hoşlığı
Öñde yüksek umit duyđı içinde.

Sil Eder

Gül açılır, bugün yariñ bağında,
Ruhım şâdlıq bilen güle seyl eder,
Qayđı ğamlar, göñlim basan çağında,
Gözüm bağa, göñlim güle meyl eder.

Bu bađıñ gülleri her yane payrar,
Bülbüller daşında, çarh urıb sayrar;
Gözel nađmaları dört yana yayrar,
Yene bağ içinde ile meyl eder.

Babâni bu bađıñ güzel illerim,
Ter açılan al kırmızı güllerim,
Cürildeşib sayran bülbüllerim,
Yağşı aydım güzel dile meyl eder.

Oñ baqan yazđıdım qaytadan baqyar,
Duyđı deryâsından şar-şarlab aqyar;
Öñdeki büvedîñ... barısın yıqyar,
Begençli gözüm-yaşım güyşli sil eder.

SÖZLÜKÇE

Kelimelerin Türkiye Türkçesi karşılıkları için aşağıdaki kaynaklardan yararlanıldı:

1. Talât Tekin ve başkaları, *Türkmençe-Türkçe Sözlük*, Simurg Yayınları, Ankara, 1995. (kısaltması: Tekin)
2. *Türkmen Dilinin Sözlüğü*, Türkmenistan SSR İlimler Akademiyasının Neşriyatı, Aşgabat, 1962. (kısaltması: TDS62)
3. İlhan Çeneli, “Türkmen Türkçesi Sözlüğü”, *TDAY Belleten 1982-1983*, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1986, s. 29-84. (kısaltması: Çeneli)
4. Yusuf Azmun, “Türkmen Halk Edebiyatı Hakkında” Reşit Rahmeti Arat İçin, *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*, Ankara, 1966, s. 68-83. (kısaltması: Azmun)

Mümkün olduğu kadar Türkiyeli dilcilerin (Talât Tekin, Mehmet Ölmez, Emine Ceylan, Zuhâl Ölmez, Süer Eker) hazırladığı yukardaki ilk sözlükten yararlanmaya çalıştım. Ancak, bu sözlükte aradığım birçok kelimeyi bulamayınca, Türkmenistan’da 1962’de yayımlanmış olan ikinci sözlüğe ve başka kaynaklara başvurdum. Keşki, *Türkmençe-Türkçe Sözlük* (1955)’ü hazırlayanlar yeni bir sözlük ortaya koyma yerine 1962’deki o Türkmen sözlüğündeki kelimelerin tamamını alsalardı! Peki, benim bu yazıda verilen birkaç şiirden ibaret basit bir metindeki kelimeleri Prof. Dr. Talât Tekin’in “genel yönetimi altında” hazırlanmış olan sözlükte (Tekin) bulamayacak ve 1962’deki sözlüğe başvurmam gerekecekse, o zaman Tekin’in genel yönetiminde hazırlanmış olan bu sözlüğün yararlılığı nerede kaldı? Tekin’de bulamadığım kelimeleri aşağıdaki listede belirttim¹². Bu sözlüğü hazırlayanlar, Azmun ve Çeneli’nin sözlükçelerinden yararlandığını “Giriş” bölümünde belirttikleri hâlde, Azmun ve Çeneli’de bulunan çok sayıdaki kelimeleri almamışlar.

Bazı kelimelerdeki Türkmen dili uzun ünlüleri parantez içinde gösterilmiştir. Bazı kelimelerin Arap yazısındaki imlâsı transliterasyon harfleri ile verildi.

12 *Türkmençe-Türkçe Sözlük* (1955)’ün “Giriş” bölümünde “Elinizdeki *Türkmençe-Türkçe Sözlük* yukarıda adı geçen Türkmençe sözlüklerden geniş ölçüde yararlanılarak oluşturulmuştur.” denilmektedir, ancak (güçmak= kucaklamak, bağrına basmak) gibi bazı önemli kelimelerin bu sözlüğe neden alınmadığı, 1962 yılındaki *Türkmen Dilinin Sözlüğü*’nde bulunan kelimelerin ne kadarının tasfiye edildiği ve bunun neden yapıldığını belirten hiçbir açıklama koyma gereksinimi bile duyulmamış.

a	e	g	ğ	w	w
y	h	H	x		

añ (a:ñ): bilinç, idrak

añ-bilimli: aydın, okumuş, bilimli.

aq-: taşmak. *Günümüz Türkmen yazı dilinde ag-*

ar (a:r): öç, intikam.

ara (a:r): ara, mesafe

aşgıç: asılı (?)

aşlıq: yemek, yiyecek

aydım: türkü

bağbân: bahçeyc bakan. *Bu kelime Tekin'de yok, TDS62'de var.*

bâb: konu bakımından. **gözellik bâbından**: güzellik bakımından

baqça: bahçe

barı (ba:ri): hepsi

barmaq: parmak

begençli: sevinçli, mutlu

ber-: vermek

bezek: süs, ziynet. *Günümüz Türkmen yazı dilinde bezeg.*

big: bel (insan beli)

bile: ile

bol-: 1. olmak; 2. bulunmak

bul-: burmak, çevirmek, eçmek. **boynıñ bursañ**: boynunu eçsen

çağ (ça:ğ): vakit, zaman. **bu çağda**: bu zamanda

çağ: iyi, hoş. **çağ görünir**: hoş görünür

çap-: koşmak

çarh: çark, bileği aleti

çaşgın: dağınık

çena: tane (?). **yetmiş bir çena**: yetmiş bir tane (?)

çeyne-: çiğnemek, ısırarak

çıda-: dayanmak, sabretmek

çın: gerçek, doğru, hakikî. **Çın Türkî dilim:** gerçek Türk dilim

çıtıq: çatık

çüm-: suya batmak, suya girmek

dañ: tan, şafak

dayhan: çiftçi (< dehkân Farsça)

deñlik: eşitlik. **erinden deñlik yoq:** kocasından eşit muamele görmüyor.

deñiz: deniz

depe: tepe

deryâ: ırmak (< Farsça)

dırman-: eşelemek, didinmek. *Metnimizde ince olarak **dirmen-** (drmhñ-) diye yazılmış bu kelimeyi kalın olarak okuduk.*

dincit-: dinlendirmek, rahatlandırmak

dünman: dinlenmeden, ara vermeden. *Bu kelimenin doğrusunun **dünman** diye (ñ) ile yazılması gerekirdi, ama metnimizde **dınman** diye (nun) ile yazılmış.*

dodaq: dudak. *Günümüz Türkmen yazı dilinde **dodag.***

doğan: kardeş, dost, ahbap. **Doğan gün:** dost gün

dolanay: dolunay, ayın on dördü

duyğı: duygu

durmuş: hayat, yaşam

durmuşdaşlıq: yaşam ortaklığı

düz: ova, yazı

er (e:r): er, koca

erk: güç, istek, irade

erkin: özgür, hür, serbest

ğaldıra-: titremek

ğaqılda- (ğaqyl): gaklamak, ötmek. *Günümüz Türkmen yazı dilinde **ğagılda** (ga:ğılda-).*

ğayğy: kaygı, üzüntü, tasa

ğaz (ga:z): kaz

geyp: keyif (<keyf Arapçadan). **Ozan geypi** - şair keyfi. *Günümüz Türkmen yazı dilinde keyp.*

gezmelêli: gezmeçyeli

ğyna-: eziyet etmek. *Günümüz Türkmen yazı dilinde ğyna-*

gice: gece

ğopuz: ağızda çalınan telli çalgı aleti (< kopuz)

göger-: göğermek, yeşillenmek, yetişmek

gömgök: masmavi, yemyeşil. **gömgök bir düz:** yemyeşil bir ova.

görecek yalı: görececek gibi.

görin-: görünmek. *Günümüz Türkmen yazı dilinde görün-*

görkêm (görka:m): güzel, görkem, **görkêm qızı:** güzel kız. *Günümüz Türkmen yazı dilinde bu kelime yok, yerine görk veya görkana kullanılıyor: görkana kız gibi.*

görelde: örnek.

göter-: götürmek, taşımak

ğulpaq: 1. kızların başının iki yanından daire uzatılan saç, 2. Örtülmüş saç. *Bu kelime Tekin'de yok, TDS62 ve Azmun'da var.*

ğuşlyq: kuşluk vakti

gülâlêk: gelincik

güşly: güçlü, kuvvetli. *Günümüz Türkmen yazı dilinde güşly.*

içre: içinde, arasında **bağ içre:** bahçe içinde.

il (i:l): 1. halk, el, insanlar, 2. ülke, diyar.

inçge (i:nçge): ince. *Günümüz Türkmen yazı dilinde inçge*

iñre-: inlemek

köl (kö:l): göl. *Günümüz Türkmen yazı dilinde göl (gö:l).*

qaq-: 1. kaldırmak (?). **qaşın qaқыb:** kaşını kaldırıp (?). 2. vurmak, ses çıkarmak. **qaqızın telin qaqmaqda:** kopuzun telini vurmakta. *Bu kelimenin ses çıkarmak anlamı Tekin'de unutulmuş, ama TDS62'de bu anlam verilmiş.*

qalam: kalem. *Günümüz Türkmen yazı dilinde ğalam.*

qarañqı: karanlık.

qaş (qa:ş): kaş. *Günümüz Türkmen yazı dilinde ğaş.*

qaytadan: yeniden, tekrar. *Günümüz Türkmen yazı dilinde ğaytadan.*

qı-: kaldırmak, eĝmek (?). **Qaşın qıdı:** kaşımı kaldırdı (?). *Bu kelime hiçbir Türkmen sözlüğünde yok.*

qır: kır. *Günümüz Türkmen yazı dilinde ğır.*

qıra: kenar, yan taraf. *Günümüz Türkmen yazı dilinde ğıra.*

qızcağaz: kızcağız

quba: kırmızımsı, kızılımtırak, kestane rengi. *Günümüz Türkmen yazı dilinde ğuba. Tekin'de ğuba kelimesi unutulmuş, TDS62'de var.*

qubagaz (qubaga:z): kızıl kaz. *Günümüz Türkmen yazı dilinde ğuba ğaz Tekin'de ğuba-gaz kelimesi unutulmuş, TDS62'de ğaz maddesi içinde şu örnekte verilmiş: Dünyeni sil alsa, ğuba ğazıñ döşünden.*

quç-: kucaklamak, bağrına basmak. *Günümüz Türkmen yazı dilinde ğuç-. Tekin'de ğuç- kelimesi unutulmuş, TDS62'de var.*

qura-: kurumak, solmak

qutar-: kurtar. *Günümüz Türkmen yazı dilinde ğutar-.*

qutıl-: kurtulmak

quzıcıq: kuzucuk. *Günümüz Türkmen yazı dilinde ğuzıcıq.*

maña: bana

maral: maral, ceylan, dişi geyik

mêle- (me:le-): melemek.

melûl: hüznü, kederli (<Arapça)

meñiz: beniz, yüz. **gül meñzi solan:** gül yüzü solmuş

muñ: sıkıntı, dert. *Günümüz Türkmen yazı dilinde bu kelime yok.*

muñlan-: sıkıntı çekmek, dert çekmek. **muñlanan ilime:** sıkıntı çeken halkıma. *Günümüz Türkmen yazı dilinde bu kelime yok.*

muñlı: dertli. *Günümüz Türkmen yazı dilinde bu kelime yok.*

nahal: fidan, filiz, nihal

nêtecegi: ne edeceđi. **nêtecegin bilmezden:** ne edeceđini bilmeden

nire (ni:re): nereye?

ohşa-: benzemek. *Günümüz Türkmen yazı dilinde oğşa- (ogşa-).*

oyla- (o:yla-): düşünmek

ozan: ozan, şair

öñ: ön

ös-: esmek. *Günümüz Türkmen yazı dilinde yalnız övüs- şekli var.* **gökden ösen:** Gökten esen.

övüs-: esmek. **övsif:** esin!

özge: başka, öteki, başkası, yabancı

payra-: dökülmek, saçılmak

sal-: atmak, koymak. **bilegiñ boynuma salgıl:** bileđini boynuma at (koy)

saña: sana

sarı (sarı): doğru, tarafa, yönüne. **umid sarı:** ümide doğru. *Bu kelime Tekin'de unutulmuş, TDS61 ve Çeneli'de var.*

sayra-: ötmek.

seret-: bakmak, seyretmek

sermen-: dolanmak, aranmak

seyl et-: gezinmek, dolaşmak

sil (si:l): sel

solmirab: solmayarak

sona: güzel ördek

sövigli (swwygly): sevgili. *Günümüz Türkmen yazı dilinde söygüli. Bizim metnimizde eğer bir imlâ hatası olarak sövigli yazılmamış ise, bu kelime 1920'lerde böyle yazılıyor olmalı.*

sövimli (swwmly): sevimli. *Günümüz Türkmen yazı dilinde bu kelime yok.*

sürin-: sürünmek, sürtünmek

şâdliq: sevinç, mutluluk

şar-şarla-: şarıldamak. **şar-şarlab aqyar:** şarıl-şarıl akıyor

- ter:** yaş, nemli, taze. **ter açılmış:** taze açılmış.
- titred-:** titretmek
- tiz:** tez, çabuk
- tizrak:** çabucak, acele
- tolqum:** dalga. *Günümüz Türkmen yazı dilinde tolqun.*
- tur:** dur
- uçmah:** cennet. *Günümüz Türkmen yazı dilinde uçma (uçma:).*
- umid** (umi:d): ümit, umut. *Günümüz Türkmen yazı dilinde umut.*
- uqla-:** uyumak, yatmak. **uqlab yat- :** uyuklamak.
- üzil-:** kopmak
- ya:** kuvvetlendirme ünlemi. **umid ber ya:** ümit versene!
- yağsı:** iyi, güzel
- yağtul-:** tan atmak, aydınlanmak
- yaldıra-:** parlamak
- yalı:** gibi. **görecek yalı:** görecek gibi
- yalañaç:** çıplak
- yalqum:** ışık, parıltı, lav
- yañra-:** yankılanmak. *Günümüz Türkmen yazı dilinde yañra- fiilinin bu anlamı yok, yañra-gevezelik etmek, boş konuşmak anlamına geliyor.*
- yaqımlı:** hoş, tatlı, güzel, sevimli
- yaqtı:** ışık, aydınlık. *Günümüz Türkmen yazı dilinde yaqtı.*
- yaşıl** (ya:şıl): yeşil
- yayra-:** yayılmak
- yazğıt:** yazgı, kader
- yıq-:** yığmak, toplamak
- yörelı:** yürüyelim, gidelim. **umit sarı yörelı:** ümide doğru gidelim
- yüvür-**